บทบาทของความเชื่อเกี่ยวกับวัฒนธรรมชาของชาวไทยเชื้อสายจีน: กรณีศึกษาเขตพื้นที่หมู่บ้านสันติคีรี จังหวัดเชียงราย

THE ROLE OF BELIEFS RELATED TO TEA CULTURE AMONG THAI PEOPLE OF CHINESE DESCENT: A CASE STUDY OF SANTIKHIRI VILLAGE, CHIANG RAI PROVINCE

ธนวรรณ ฝันนิมิตร[1*], พรรณณรงค์ ใจผ่อง[2] และ วันกวี สิงห์ธนะ[3]

Tanawan Fannimit[1*], Phannarong Jaipong[2] and Wankawee Singthana[3]

[1, 2, 3]มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง, เลขที่ 333 หมู่1 ต.ท่าสุด อ.เมือง จ.เชียงราย 57100 ประเทศไทย

[1, 2, 3]Mae Fah Luang University, No. 333 Moo 1 Tha Sut Sub-district, Mueang Chiang Rai District, Chiang Rai Province 57100 Thailand

*Corresponding author E-mail: wankawee.sin@mfu.ac.th

(Received: Dec 25, 2025; Revised: Oct 7, 2026; Accepted: Oct 19, 2026)

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเชื่อเกี่ยวกับวัฒนธรรมชา และบทบาทหน้าที่ของวัฒนธรรมชาของชาวไทยเชื้อสายจีนในเขตพื้นที่หมู่บ้านสันติคีรี จังหวัดเชียงราย โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งประกอบด้วยการวิจัยเชิงเอกสารควบคู่กับการวิจัยภาคสนาม ทั้งนี้ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ ชาวไทยเชื้อสายจีนในชุมชนและผู้ประกอบการชา จำนวน 15 คน การวิจัยภาคสนามใช้วิธีการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมและการสัมภาษณ์เชิงลึก โดยใช้เครื่องมือวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์เชิงลึกแบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured in-depth Interview) และแบบบันทึกการสังเกตการณ์ และใช้วิธีการวิเคราะห์เชิงพรรณนา (Descriptive Analysis) เพื่อวิเคราะห์ข้อมูลบนพื้นฐานกรอบแนวคิดทฤษฎีหน้าที่นิยม

ผลการศึกษาพบว่า ชาวไทยเชื้อสายจีนที่ตั้งถิ่นฐาน ณ หมู่บ้านสันติคีรี (ชุมชนดอยแม่สลอง) ได้นำวัฒนธรรมชาเข้ามาเผยแพร่ในพื้นที่นี้ ซึ่งมีอิทธิพลต่อความเชื่อเกี่ยวกับวัฒนธรรมชาอย่างแพร่หลายและปรากฏอยู่ในบริบทต่าง ๆ ของวิถีการดำเนินชีวิตของผู้คน ได้แก่ พิธีกรรมในชีวิตประจำวัน พิธีกรรมตามเทศกาล พิธีกรรมเกี่ยวกับช่วงเปลี่ยนผ่านของชีวิต และกิจกรรมด้านการส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนที่สนับสนุนโดยภาครัฐ ซึ่งจากการวิเคราะห์บทบาทของความเชื่อเกี่ยวกับวัฒนธรรมชาที่มีต่อผู้คนในพื้นที่ ผู้วิจัยแบ่งบทบาทหน้าที่เชิงวัฒนธรรมเป็น 5 ประเด็นหลัก ได้แก่ บทบาทในฐานะสื่อกลางในการยึดเหนี่ยวจิตใจ บทบาทของการสะท้อนอัตลักษณ์ความเป็นจีนของผู้คนในชุมชน บทบาทของการอนุรักษ์และถ่ายทอดบรรทัดฐานทางสังคมของชุมชน บทบาทของการเป็นกลไกในการอนุรักษ์และสืบต่อแบบแผนพิธีกรรม และบทบาทของการเป็นสื่อกลางเชื่อมความสามัคคีและความสัมพันธ์อันดีภายในครอบครัว ชุมชนและแขกผู้มาเยือน ผลการวิจัยยังสะท้อนให้เห็นว่า วัฒนธรรมชาในพื้นที่มีบทบาทสำคัญในมิติด้านความเชื่อที่เกื้อหนุนความสัมพันธ์ทางสังคมและโครงสร้างชุมชน มิได้จำกัดอยู่เพียงบทบาทด้านเศรษฐกิจหรือการท่องเที่ยวเท่านั้น อีกทั้งยังแสดงให้เห็นว่า ความเชื่อเกี่ยวกับวัฒนธรรมชาเป็นข้อมูลเชิงคติชนที่มีพลวัต สามารถปรับตัวให้สอดคล้องกับบริบทของสังคมร่วมสมัย ขณะเดียวกันก็ยังคงรักษาแก่นคุณค่าดั้งเดิมไว้ได้เป็นอย่างดี

คำสำคัญ: วัฒนธรรมชา, ชาวไทยเชื้อสายจีนในเขตพื้นที่หมู่บ้านสันติคีรี, ความเชื่อ, ทฤษฎีหน้าที่นิยม

[1-2] นักศึกษาหลักสูตรศิลปศาตรบัณฑิต สาขาวิชาจีนศึกษา สำนักวิชาจีนวิทยา

[3] อาจารย์ ดร. สาขาวิชาภาษาและวัฒนธรรมจีน สำนักวิชาจีนวิทยา

ABSTRACT

This article aims to examine beliefs related to tea culture and the cultural functions of tea among Thai people of Chinese descent in Santikhiri Village, Chiang Rai Province. The study employs a qualitative research approach combining documentary research and fieldwork. The key informants consisted of 15 participants, including members of the Chinese–Thai community and tea entrepreneurs. Field data were collected through participant observation and in–depth interviews using a semi–structured in–depth interview guide and an observation record form. The data were analyzed using descriptive analysis based on the theoretical framework of functionalism.

The findings reveal that Thai people of Chinese descent who settled in Santikhiri Village (Doi Mae Salong community) introduced and disseminated tea culture in the area. Tea–related beliefs have consequently become widely embedded in local ways of life and are manifested in various contexts, including daily rituals, festival rituals, life–cycle rituals, and government–supported activities promoting the community economy. Based on the analysis of the roles of tea–related beliefs in the local community, the researcher identified five major cultural functions: serving as a spiritual anchor; reflecting the Chinese cultural identity of community members; preserving and transmitting the community's social norms; serving as a mechanism for preserving and continuing ritual traditions; and strengthening harmony and positive relationships within families, the community, and among visitors. The findings also indicate that tea culture plays an important role in sustaining social relationships and the community structure through beliefs that support social relationships, extending beyond its economic and tourism–related roles. Furthermore, tea–related beliefs constitute dynamic folkloric knowledge that can adapt to contemporary social contexts while preserving its core traditional values.

KEYWORDS: Chinese Tea Culture, Thai–Chinese in Santikhiri Village, Beliefs, Functionalism

บทนำ

วัฒนธรรมชา (Tea Culture) เป็นระบบวัฒนธรรมที่ประกอบไปด้วยองค์ความรู้ ความเชื่อ พิธีกรรม และค่านิยมซึ่งสืบทอดต่อเนื่องมาหลายพันปี สะท้อนผ่านกระบวนการชงชา ไปจนถึงรูปแบบของการดื่มชาที่แฝงไปด้วยความหมายทางวัฒนธรรมมากมาย นอกจากนี้ ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมชายังมีการกล่าวถึงในเอกสารโบราณต่าง ๆ อาทิ คัมภีร์ชา（茶经）ของลู่อวี่ในสมัยราชวงศ์ถัง ซึ่งบ่งชี้ให้เห็นถึงความเป็นระบบและแบบแผนของวัฒนธรรมชาในฐานะที่เป็นมรดกทางภูมิปัญญาที่ทรงคุณค่าของชาวจีน (Liu, 2011) ความเชื่อเกี่ยวกับวัฒนธรรมชาจีนมีบทบาทที่หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นการใช้ชาในงานมงคล หรือพิธีไหว้บรรพบุรุษ เป็นต้น กิจกรรมในวิถีของผู้คนเหล่านี้สะท้อนความหมายต่าง ๆ ทั้งในแง่มุมของความเป็นสิริมงคลและความบริสุทธิ์ ปฏิสัมพันธ์เชิงเครือญาติ เป็นต้น

ในแง่มุมเชิงพื้นที่ แม้ว่าชาวไทยเชื้อสายจีนกลุ่มดังกล่าวอพยพมาตั้งถิ่นฐานยังต่างแดนอย่างพื้นที่หมู่บ้านสันติคีรี (ชุมชนดอยแม่สลอง) แต่ความเชื่อเกี่ยวกับวัฒนธรรมชาก็ยังคงสืบทอดกันมาอย่างต่อเนื่อง ไม่ว่าจะเป็นความเชื่อที่สะท้อนผ่านพิธีกรรม การเฉลิมฉลองเทศกาล หรือวิถีชีวิตประจำวัน พื้นที่หมู่บ้านสันติคีรี จังหวัดเชียงราย ถือเป็นพื้นที่ศึกษาที่สำคัญ เนื่องจากเป็นพื้นที่อพยพตั้งถิ่นฐานของอดีตทหารจีนคณะชาติ กองพลที่ 93 จากมณฑลยูนนาน ซึ่งอพยพเข้ามาในช่วง พ.ศ. 2492 (Ohlendorf, 2025) ทำให้วัฒนธรรมชาแพร่หลายเป็นอย่างมากในพื้นที่ และกลายเป็นส่วนหนึ่งของภาพสะท้อนอัตลักษณ์ของชุมชน

ในแง่มุมของข้อมูลเชิงคติชนประเภทความเชื่อ กล่าวได้ว่า “ความเชื่อ” นั้นเป็นรากฐานสำคัญของสังคมมนุษย์มาแต่โบราณ ทำหน้าที่อธิบายปรากฏการณ์ธรรมชาติและสร้างความมั่นคงทั้งในระดับจิตใจและสังคม (Nathalang, 2005) นักมานุษยวิทยาอย่าง Bascom (Nathalang, 2005) ชี้ว่า ความเชื่อและวัฒนธรรมทำหน้าที่ธำรงความมั่นคงเชิงปัจเจกและสังคม โดยในบริบทของวัฒนธรรมชา ความเชื่อเกี่ยวกับวัฒนธรรมดังกล่าวมีบทบาทสำคัญในการหล่อหลอมความหมายเชิงสัญลักษณ์และแนวปฏิบัติที่สะท้อนโลกทัศน์ของผู้คนในชุมชน

การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับ “วัฒนธรรมชา” ได้รับความสนใจจากนักวิชาการในหลากหลายมิติ ทั้งในด้านวัฒนธรรมอัตลักษณ์ และเศรษฐกิจ ตัวอย่างเช่น Jin et al. (2021) ที่ได้ศึกษาการประกอบสร้างอัตลักษณ์วัฒนธรรมชาผ่านวรรณกรรมพื้นบ้านชาวหุย โดยชี้ว่า วรรณกรรมทำหน้าที่เป็นกลไกสำคัญในการสืบทอดและยืนยันอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ผ่านสัญลักษณ์ของชา ในขณะที่ Guo (2018) ได้ศึกษาวัฒนธรรมชาในพื้นที่ดอยแม่สลอง จังหวัดเชียงราย โดยมุ่งเน้นศึกษาพัฒนาการของการปลูกและผลิตชา โดยเฉพาะชาอู่หลง รวมถึงกระบวนการผลิตและการแปรรูปชา ตลอดจนบทบาทของชาในฐานะสินค้าทางเศรษฐกิจและส่วนหนึ่งของการพัฒนาเชิงวัฒนธรรมของชุมชนชาวไทยเชื้อสายจีนในพื้นที่ดังกล่าว นอกจากนี้ ยังมีงานวิจัยที่ศึกษาบทบาทของชาในบริบทพิธีกรรม เช่น การศึกษาการใช้ชาในการบูชาเทพเจ้าและบรรพบุรุษของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในมณฑลยูนนาน ประเทศจีน ซึ่งชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมชากับความเชื่อและศาสนาในสังคมชาติพันธุ์ (Chen, 2008)

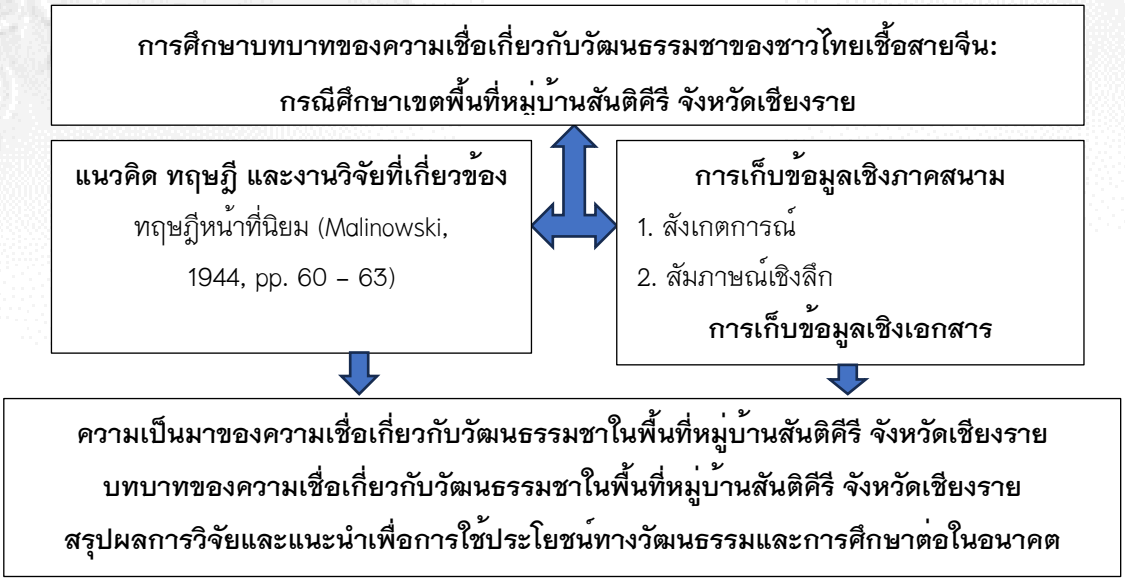
อย่างไรก็ตาม งานศึกษาที่ผ่านมาเกี่ยวกับชามักเน้นศึกษาในแง่มุมด้านเศรษฐกิจ การท่องเที่ยว และวัฒนธรรม ในขณะที่ประเด็น “บทบาทของความเชื่อที่สะท้อนผ่านวัฒนธรรมชาในบริบทของชาวไทยเชื้อสายจีนในหมู่บ้านสันติคีรี จังหวัดเชียงราย” ยังขาดการศึกษาในเชิงลึก ดังนั้น งานวิจัยนี้จึงมุ่งศึกษาความเชื่อเกี่ยวกับวัฒนธรรมชา ตลอดจนวิเคราะห์บทบาทของความเชื่อที่มีต่อวิถีชีวิตในชุมชน เพื่อสร้างความเข้าใจเชิงลึกต่อคุณค่าทางวัฒนธรรมที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์และสืบทอดต่อไป

ผลการศึกษาครั้งนี้มีความสำคัญทั้งในเชิงวิชาการและสังคมเป็นอย่างมาก โดยในแง่มุมเชิงวิชาการการศึกษาในครั้งนี้จะช่วยเติมเต็มองค์ความรู้เชิงมานุษยวิทยาและคติชนวิทยาในด้านที่เกี่ยวข้องกับ “ความเชื่อ” กับ “วัฒนธรรมชา” ในฐานะปรากฏการณ์ทางสังคมวัฒนธรรม ในแง่มุมเชิงสังคม ผลจากการวิจัยจะช่วยให้เกิดการตระหนักรู้ในคุณค่าของมรดกวัฒนธรรมชาจีนในชุมชนไทยเชื้อสายจีน ณ หมู่บ้านสันติคีรี อีกทั้งยังเป็นฐานข้อมูลสนับสนุนการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาความเชื่อที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมชาของชาวไทยเชื้อสายจีนในเขตพื้นที่หมู่บ้านสันติคีรี จังหวัดเชียงราย
2. เพื่อศึกษาบทบาทหน้าที่ของวัฒนธรรมชาของชาวไทยเชื้อสายจีนในเขตพื้นที่หมู่บ้านสันติคีรี จังหวัดเชียงราย

กรอบแนวคิดการวิจัย

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยครั้งนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งผู้วิจัยเลือกใช้วิธีการวิจัยภาคสนาม (Field Research Method) ในการศึกษาความเป็นมา บริบท และบทบาทของความเชื่อเกี่ยวกับวัฒนธรรมชาของชาวไทยเชื้อสายจีนในพื้นที่หมู่บ้านสันติคีรี จังหวัดเชียงราย โดยเก็บรวบรวมข้อมูลจากทั้งแหล่งข้อมูลปฐมภูมิและทุติยภูมิ เพื่อให้เกิดความเข้าใจต่อปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมในบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนได้อย่างรอบด้าน

ประชากร

ชาวไทยเชื้อสายจีนยูนนานที่อาศัยอยู่ในพื้นที่หมู่บ้านสันติคีรี จังหวัดเชียงราย

กลุ่มตัวอย่าง

ชาวไทยเชื้อสายจีนยูนนานที่อาศัยอยู่ในพื้นที่หมู่บ้านสันติคีรี จังหวัดเชียงราย จำนวน 15 คน ซึ่งผู้วิจัยคัดเลือกโดยใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยพิจารณาจากผู้ที่มีบทบาท ประสบการณ์ หรือความรู้เกี่ยวกับความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมชาในชุมชน เช่น ผู้อาวุโส ผู้นำชุมชน ผู้ประกอบอาชีพเกี่ยวกับชา เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย

เครื่องมือการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ แบบสัมภาษณ์เชิงลึกแบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured in-depth Interview) และแบบบันทึกการสังเกตการณ์ ซึ่งผู้วิจัยเป็นผู้สร้างขึ้นโดยอาศัยกรอบแนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมชา ความเชื่อ พิธีกรรม และแนวคิดบทบาทหน้าที่ทางสังคมเป็นฐานในการกำหนดประเด็นคำถามสัมภาษณ์

แบบสัมภาษณ์เชิงลึกมีลักษณะเป็นคำถามปลายเปิด เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้ให้ข้อมูลสามารถอธิบายประสบการณ์ ความเชื่อ และการปฏิบัติเกี่ยวกับวัฒนธรรมชาในบริบทของชุมชนได้อย่างอิสระ ทั้งนี้ ประเด็นสัมภาษณ์หลักประกอบด้วย

1. ความหมายและความเชื่อเกี่ยวกับชาในชีวิตประจำวันและในพิธีกรรม
2. รูปแบบการใช้ชาในกิจกรรมทางวัฒนธรรม พิธีกรรม และการไหว้บรรพบุรุษ
3. บทบาทของความเชื่อเกี่ยวกับชาต่อการรักษาค่านิยม บรรทัดฐาน และความสัมพันธ์ทางสังคมในชุมชน

4. การถ่ายทอดความรู้ ความเชื่อ และแบบแผนการปฏิบัติเกี่ยวกับชาจากรุ่นสู่รุ่น

5. การเปลี่ยนแปลงของความเชื่อและการปฏิบัติเกี่ยวกับวัฒนธรรมชาในบริบทสังคมร่วมสมัย

ทั้งนี้ แบบสัมภาษณ์เชิงลึกดังกล่าวได้ผ่านการตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) โดยผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 3 คน และนำมาคำนวณค่าดัชนีความสอดคล้องระหว่างข้อคำถามกับวัตถุประสงค์การวิจัย (Index of Item–Objective Congruence: IOC) พบว่าค่า IOC อยู่ระหว่าง 0.67–1.00 ซึ่งถือว่าอยู่ในเกณฑ์ที่ยอมรับได้ (≥ 0.50)

ในส่วนของการสังเกตการณ์ ผู้วิจัยใช้แบบบันทึกการสังเกตเพื่อบันทึกข้อมูลเกี่ยวกับบริบทของกิจกรรมทางวัฒนธรรม ลักษณะการปฏิบัติพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับชา บทบาทของผู้เข้าร่วม และปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นระหว่างสมาชิกในชุมชน

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยใช้วิธีวิจัยภาคสนาม (Field Research Method) เน้นการลงพื้นที่ การสำรวจข้อมูลขั้นปฐมภูมิใช้วิธีการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางวัฒนธรรม การสังเกตการณ์ และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) ผู้เชี่ยวชาญและผู้ประกอบอาชีพเกี่ยวกับชาในชุมชน จำนวน 15 คน โดยดำเนินการสัมภาษณ์ 3 ครั้ง ภายในระยะเวลา 3 เดือน และเก็บรวบรวมข้อมูลชั้นทุติยภูมิจากข้อมูลเอกสาร วารสาร บทความ วิทยานิพนธ์ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในประเด็นความเชื่อที่เชื่อมโยงกับชาหรือวัฒนธรรมชา รวมถึงเอกสารที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมของพื้นที่ชุมชน

การวิเคราะห์ข้อมูล

ใช้วิธีการวิเคราะห์เชิงพรรณนา (Descriptive Analysis) โดยผู้วิจัยจัดหมวดหมู่ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ การสังเกตการณ์ และการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางวัฒนธรรม จากนั้นนำข้อมูลมาวิเคราะห์และตีความบนพื้นฐานแนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อและบทบาทหน้าที่ เพื่ออธิบายความหมาย คุณค่า และบทบาทของวัฒนธรรมชาในชีวิตและสังคมของชาวไทยเชื้อสายจีนในพื้นที่หมู่บ้านสันติคีรี จังหวัดเชียงราย

ผลการวิจัย

การศึกษาในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาบทบาทของความเชื่อเกี่ยวกับวัฒนธรรมชาของชาวไทยเชื้อสายจีนในเขตพื้นที่หมู่บ้านสันติคีรี โดยแบ่งผลการศึกษาออกเป็น 3 ประเด็น ดังนี้

1. ความเป็นมาของความเชื่อเกี่ยวกับวัฒนธรรมชาในพื้นที่หมู่บ้านสันติคีรี จังหวัดเชียงราย

หมู่บ้านสันติคีรี (ชุมชนดอยแม่สลอง) เป็นพื้นที่ตั้งถิ่นฐานที่สำคัญของชาวจีนอพยพ โดยเฉพาะชาวจีนยูนนาน โดยชาวจีนกลุ่มดังกล่าวได้อพยพผ่านทางประเทศพมา และเดินทางมาจนถึงบริเวณเขตพื้นที่หมู่บ้านสันติคีรี ในช่วงปี พ.ศ. 2492 (Ohlendorf, 2025) ซึ่งความเชื่อเกี่ยวกับวัฒนธรรมชาเกี่ยวโยงกับชาวจีนอพยพกลุ่มนี้เป็นอย่างมาก โดยมีที่มาจากการที่แต่เดิมวิถีชีวิตของผู้คนกลุ่มนี้เกี่ยวโยงอย่างแน่นแฟ้นกับวิถีของการบริโภคและการผลิตชา จนกล่าวได้ว่า วิถีของผู้คนที่เกี่ยวข้องกับ “ชา” กลายเป็นองค์ประกอบทางวัฒนธรรมที่สำคัญของผู้คนกลุ่มดังกล่าว Xiao et al. (2020) ได้อธิบายว่า ยูนนานคือบ้านเกิดของชาและชี้ว่าเผ่าพันธุ์พื้นเมืองอย่างชนชาติปูล่าง (Bulang) และจิโน (Jinuo) คือกลุ่มแรก ๆ ที่เกี่ยวข้องกับแหล่งชาโบราณของโลก พร้อมพูดถึงพื้นที่ภูเขาอย่างในพื้นที่ผู่เอ๋อร์（普洱）ซึ่งเป็นแหล่งสำคัญของการปลูกชาและเป็นต้นกำเนิดวัฒนธรรมชาที่สำคัญของมณฑลยูนนาน ดังนั้น เมื่อชาวจีนยูนนานอพยพเข้ามาอยู่ในพื้นที่หมู่บ้านสันติคีรี จึงได้นำวัฒนธรรมชาเข้ามาในพื้นที่ จากการสัมภาษณ์ผู้อาวุโสในพื้นที่พบว่าแต่เดิมการผลิตชาเป็นเพียงการผลิตเพื่อบริโภคในครัวเรือน แต่เนื่องด้วยสภาพสังคมแบบปิด จึงยิ่งทำให้วัฒนธรรมดั้งเดิมของชาวจีนอพยพกลุ่มดังกล่าวได้รับการสืบทอดในพื้นที่หมู่บ้านสันติคีรีมาเป็นอย่างดี

จุดเปลี่ยนสำคัญเกิดขึ้นกับวิถีของผู้คนที่เกี่ยวข้องกับชา เมื่อมีการนำ “พันธุ์ชาและองค์ความรู้เรื่องการทำชาอู่หลง” จากไต้หวันเข้ามา ทั้งเทคนิคการจัดการไร่ การคัดยอด การคั่ว และการชิม ชุมชนเริ่มทดลอง ปรับตัว และค่อย ๆ ขยายพื้นที่ปลูกชาจากไร่ผสมและแปลงเกษตรคละ เป็นภูมิทัศน์ไร่ชาที่ต่อเนื่องเป็นผืน โรงคั่ว ห้องชิม และร้านชาจำนวนมากเรียงรายตามแนวถนน เส้นทางจากไร่สู่ถ้วยจึงชัดเจนขึ้นและกลายเป็นระบบร่วมที่เชื่อมหลายครัวเรือน ทั้งครัวเรือนเชื้อสายจีนและกลุ่มชาติพันธุ์เพื่อนบ้าน ให้ทำงานร่วมกันในวงจรการปลูก เก็บ คัด คั่ว ชิม และการขายชา ชาอู่หลงในฐานะ “พืชใหม่” จึงได้กลายเป็นฐานส่งเสริมเศรษฐกิจ และ “ภาษากลาง” ของการอยู่ร่วมกันในหมู่บ้าน

จากการลงพื้นที่พบว่า “ชา” ในหมู่บ้านสันติคีรีไม่ได้มีบทบาทเพียงด้านการเป็นสินค้าเชิงเศรษฐกิจ หากยังผูกโยงกับความเชื่อและพิธีกรรมในชีวิตประจำวันของชาวไทยเชื้อสายจีนมาอย่างยาวนาน ชามักถูกมองว่าเป็น “ของบริสุทธิ์” จึงมักถูกใช้เป็นสื่อกลางในการสื่อสารระหว่างมนุษย์ ฟ้า ดิน และบรรพบุรุษ ผ่านการตั้งแท่นบูชากลางบ้าน การจัดถ้วยชา 3 ถ้วยในพิธีไหว้ฟ้าดินและไหว้บรรพบุรุษ รวมถึงการนำชามาใช้ในการสื่อความหมายของการแสดงความเคารพต่อผู้ใหญ่ในพิธียกน้ำชาในงานแต่งงาน เป็นต้น อย่างไรก็ดี การเปลี่ยนแปลงด้านเวลาในการทำงานนอกบ้าน การย้ายถิ่นของลูกหลาน การแต่งงานข้ามวัฒนธรรม และการเปลี่ยนรูปแบบบ้านเรือนแบบดั้งเดิมสู่บ้านสมัยใหม่ ทำให้แบบแผนพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับชามีทั้งรูปแบบที่ยังคงรักษาพิธีอย่างครบถ้วนและรูปแบบที่ถูกลดทอนหรือเว้นขั้นตอนในบางจุด

“สมัยก่อนเราจะไหว้ชาทุกเช้า เดี๋ยวนี้ลูกหลานทำงานข้างนอก บางบ้านก็ไหว้เฉพาะวันสำคัญ” (Somchai Sae Lee (pseudonym), personal communication, October 4, 2025)

ปัจจุบันภายในพื้นที่หมู่บ้านสันติคีรี ความเชื่อเกี่ยวกับวัฒนธรรมชาได้เริ่มถูกนำเสนอผ่านพื้นที่สาธารณะมากขึ้น อาทิ ร้านชา โฮมสเตย์ และกิจกรรมท่องเที่ยว เหล่านี้กลายเป็นพื้นที่ในการเล่าที่มาและความหมายของวัฒนธรรมชาให้แก่ผู้คนในพื้นที่และผู้ที่มาเยือน ทำให้ความเชื่อเกี่ยวกับวัฒนธรรมชาถูกนำไปเชื่อมโยงกับการส่งเสริมเศรษฐกิจในชุมชน ท่ามกลางการต่อรองระหว่างมุมมองของคนรุ่นเก่าที่กังวลว่า พิธีจะกลายเป็นเพียงการแสดงทางวัฒนธรรมที่ไร้ชีวิตกับคนรุ่นใหม่ที่พยายามนำเสนอความเชื่อในแง่มุมใหม่ ๆ

จากภาพรวมของพัฒนาการของความเชื่อเกี่ยวกับวัฒนธรรมชาพบว่า ความเชื่อดังกล่าวฝังรากลึกในวิถีชีวิตของชาวไทยเชื้อสายจีนในพื้นที่อย่างแน่นแฟ้น ชี้ให้เห็นว่า การเกิดขึ้นของความเชื่อเกี่ยวกับวัฒนธรรมชาเกี่ยวโยงกับปัจจัยเชิงพื้นที่อย่างในพื้นที่หมู่บ้านสันติคีรีที่ผู้คนส่วนใหญ่เป็นชาวจีนยูนนานอพยพ และแม้ว่าตัววัฒนธรรมอาจมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบไปตามบริบททางสังคม แต่เนื่องจากการตระหนักรู้ในการรักษาอัตลักษณ์ความเป็นจีนของผู้คนในพื้นที่ทำให้ความเชื่อเกี่ยวกับวัฒนธรรมชายังคงสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

2. บริบททางสังคมของความเชื่อเกี่ยวกับวัฒนธรรมชาในวิถีชีวิตของผู้คนในพื้นที่

2.1 บริบทพิธีกรรมระดับครัวเรือนและชีวิตประจำวัน

ชาวไทยเชื้อสายจีนให้ความสำคัญแก่การเคารพบรรพบุรุษเป็นอย่างมาก เพื่อเป็นการแสดงถึงความขอบคุณที่ทำให้คนรุ่นหลังได้มีที่อยู่ มีข้าว มีอาชีพ และเชื่อว่า การไหว้บรรพบุรุษจะนำพามาซึ่งความเจริญในบ้าน จึงทำให้ในช่วงเช้าของทุก ๆ วัน ผู้คนในชุมชนมักจะนำชามาไหว้ตามจุดต่าง ๆ ของบ้าน

จากการเก็บข้อมูลภาคสนามและการสัมภาษณ์ผู้สูงอายุในชุมชนพบว่า ภายในบ้านของชาวไทยเชื้อสายจีนมักจะมีการจัดพื้นที่สำหรับประกอบพิธีไหว้อย่างเป็นระบบ ซึ่งรวมถึงการนำ “ชา” มาเป็นส่วนหนึ่งของเครื่องบูชาเพื่อสะท้อนถึงความบริสุทธิ์และความเคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ การจัดวางพื้นที่ไหว้และจำนวนถ้วยชามีลำดับและเหตุผลที่สัมพันธ์กับความเชื่อดั้งเดิมเรื่อง “ฟ้า ดิน มนุษย์” ในแง่มุมของการนำชามาประกอบใช้ในการไหว้ แบ่งออกเป็น

1) พื้นที่กลางบ้าน: การไหว้บรรพบุรุษ（祖先）

ภายในบ้านของชาวไทยเชื้อสายจีนจะมีแท่นบูชาบรรพบุรุษ (ป้ายวิญญาณ) ตั้งอยู่บริเวณกลางบ้าน หรือผนังด้านในที่ถือเป็นตำแหน่งมงคลที่สุด ด้านหน้าแท่นบูชาจะมีกระถางธูปสามจุด แทน “ฟ้า ดิน และมนุษย์” ซึ่งเป็นแนวคิดที่สืบทอดมาจากวัฒนธรรมจีนโบราณ โดยบนแท่นบูชาจะจัดวางถ้วยชา 3 ถ้วย เรียงเป็นแถวหน้าป้ายบรรพบุรุษ โดยมีความหมายดังนี้ ถ้วยที่หนึ่งแทน “ฟ้า”（天）ถ้วยที่สองแทน “ดิน”（地）ถ้วยที่สามแทน “มนุษย์”（人）หรือบรรพบุรุษของตน

ขั้นตอนการไหว้จะเริ่มจากการจุดธูป 3 ดอก กล่าวคำอธิษฐาน หรือบอกกล่าวต่อบรรพบุรุษถึงเหตุการณ์ในครอบครัว เช่น การเริ่มต้นปีใหม่ การเกิดลูกหลาน หรือการเดินทางไกล หลังจากนั้นจึงยกถ้วยชาขึ้นถวายแล้ววางเรียงอย่างประณีต การถวายชานี้มักทำในช่วงเช้า โดยจะเปลี่ยนชาใหม่ทุกวัน เพื่อแสดงถึงความเคารพและไม่ปล่อยให้ชาเย็นเกินไป เพราะเชื่อว่า ชาที่เย็นคือสิ่งที่ไม่บริสุทธิ์

2) พื้นที่หน้าบ้าน: การไหว้ฟ้าดิน（天公地神）

บริเวณหน้าบ้านหรือชานบ้านถือเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในความเชื่อของชาวไทยเชื้อสายจีน ซึ่งทุกบ้านมักจะใช้เป็นที่สำหรับไหว้ฟ้าดิน ซึ่งเป็นเทพผู้สร้างสรรพสิ่งและควบคุมโชคชะตา การไหว้จะใช้ชา 1 ถ้วย พร้อมธูป 3 ดอก วางบนโต๊ะหรือพื้นสะอาดตรงหน้าประตูบ้าน ชาที่ใช้มักเป็นชาใบเดียวกับที่ใช้ไหว้บรรพบุรุษ เพื่อให้กลิ่นและรสสื่อถึงความบริสุทธิ์เช่นกัน

3) พื้นที่ห้องครัว: การไหว้เทพแห่งเตาไฟ （灶君老爷）

ห้องครัวเป็นพื้นที่สำคัญในบ้านของชาวไทยเชื้อสายจีนอีกจุดหนึ่งเพราะถือว่าเป็น “หัวใจของครอบครัว” และเป็นที่สถิตของเทพผู้คุ้มครองเตาไฟ คือ เจ้าจิงเหล่าเหย่ (灶君老爷) หรือที่คนจีนทั่วไปรู้จักกันในชื่อ “เจ้าเตา” ทุกบ้านจะตั้งถ้วยชา 1 ถ้วย พร้อมธูปและอาหารหวานเล็กน้อย เช่น ขนมเหนียวหรือผลไม้ เพื่อบูชาเทพเจ้าแห่งเตาไฟ การไหว้จะทำในตอนเช้า หรือในเทศกาลส่งเจ้าขึ้นสวรรค์ก่อนตรุษจีน (ประมาณวันที่ 23 เดือน 12 ตามปฏิทินจีน) เชื่อกันว่า เจ้าจิงเหล่าเหย่จะคอยสังเกตพฤติกรรมของคนในบ้านตลอดปี และจะรายงานต่อเทพเบื้องบนในช่วงสิ้นปี ดังนั้น ครอบครัวจะพยายามพูดจาดี ทำสิ่งดีในห้องครัว และถวายชาอย่างสุภาพ เพื่อให้เทพนำข่าวดีไปบอกสวรรค์

4) พื้นที่นอกบ้าน: การไหว้เจ้าที่หรือพ่อปู่（土地公）

ภายหลังจากชาวยูนนานอพยพมายังภาคเหนือของไทย เช่น เชียงราย แม่ฮ่องสอน และเชียงใหม่ พบว่ามีการเพิ่มจุดไหว้อีกหนึ่งจุดคือ “จุดไหว้นอกบ้าน” สำหรับเจ้าที่หรือพ่อปู่ ซึ่งเป็นเทพเจ้าที่คุ้มครองพื้นที่ดินในความเชื่อของไทย การไหว้จะใช้ชา 1 ถ้วย ธูป 3 ดอก บางบ้านจะมีผลไม้หรือขนมร่วมด้วย จุดนี้แสดงให้เห็นถึงการผสมผสานระหว่างความเชื่อจีน (บูชาฟ้าดิน) และความเชื่อไทย (เคารพเจ้าที่เจ้าทาง) อย่างกลมกลืน

การจัดพื้นที่และลำดับการไหว้ในบ้านของชาวไทยเชื้อสายจีนจึงสะท้อนถึงการจัดระเบียบทางจิตวิญญาณที่เชื่อมโยงระหว่างมนุษย์ ธรรมชาติ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ชาในแต่ละจุดไหว้ไม่ได้เป็นเพียงเครื่องบูชา แต่ยังทำหน้าที่เป็นสื่อกลางระหว่างโลกมนุษย์กับโลกวิญญาณ และในแง่มุมของบทบาทหน้าที่ของวัฒนธรรม ความเชื่อดังกล่าวเป็นเสมือนเครื่องเตือนใจให้คนในบ้านดำรงไว้ซึ่งศีลธรรมอันดีงาม

กล่าวโดยสรุป การนำชามาใช้ในบริบทพิธีกรรมการไหว้ในบ้านของชาวไทยเชื้อสายจีนสะท้อนให้เห็นถึงโครงสร้างทางความคิดและระบบคุณค่าของวัฒนธรรมการใช้ชาในพิธีกรรมการไหว้ของชาวไทยเชื้อสายจีน สะท้อนให้เห็นถึงบทบาทของความเชื่อเกี่ยวกับชาในฐานะสื่อกลางทางจิตวิญญาณและเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ และยังสะท้อนบทบาทของการเป็นสัญลักษณ์ของความกตัญญูและการระลึกถึงบรรพบุรุษ

2.2 บริบทพิธีกรรมตามเทศกาลและปฏิทินความเชื่อ

ชาวจีนให้ความสำคัญกับเทศกาลดั้งเดิมเป็นอย่างมาก เพราะเป็นช่วงเวลาที่คนในครอบครัวได้กลับมารวมตัว นอกจากนี้ในแต่ละเทศกาลยังมีการจัดพิธีกรรมตามความเชื่อโดยแต่ละพิธีกรรมจะมี “ชา” เป็นหนึ่งในองค์ประกอบที่ใช้ในพิธีที่ไม่อาจขาดไปได้ ชามีบทบาทสำคัญในพิธีกรรมตามเทศกาลต่าง ๆ ของชาวไทยเชื้อสายจีนเป็นอย่างมาก ทุกเทศกาลล้วนสะท้อนถึงค่านิยมเรื่องความกตัญญู ความบริสุทธิ์ และการเชื่อมโยงระหว่างคนในครอบครัวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ โดยการใช้ชา โดยในแต่ละช่วงเทศกาลมีรูปแบบและความหมายที่แตกต่างกันออกไปตามวัตถุประสงค์ของพิธี ดังนี้

1) เทศกาลตรุษจีน ชาเป็นองค์ประกอบสำคัญของการเริ่มต้นปีใหม่ ครอบครัวจะทำความสะอาดบ้านและตั้งโต๊ะบูชาบรรพบุรุษอย่างเรียบร้อย มีการจัดวางถ้วยชา 3 ถ้วยหน้าแท่นบูชาซึ่งแทนฟ้า ดิน และมนุษย์ เพื่อสื่อถึงความสมดุลของจักรวาลและแสดงความเคารพต่อบรรพบุรุษ นอกจากนี้ในห้องครัวยังมีการถวายชา 1 ถ้วยแก่เทพแห่งเตาไฟ หรือเจ้าจิงเหล่าเหย่ เพื่อขอให้ช่วยคุ้มครองครัวเรือนให้มีความอุดมสมบูรณ์และปราศจากความขัดแย้งในปีใหม่ การถวายชาช่วงตรุษจีนจึงเป็นการแสดงความกตัญญูและการเริ่มต้นชีวิตใหม่อย่างบริสุทธิ์ทั้งในเชิงจิตใจและสิ่งแวดล้อมของบ้าน

2) เทศกาลเชงเม้ง ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ลูกหลานจะกลับไปทำความสะอาดสุสานและบูชาบรรพบุรุษ ชาเป็นเครื่องบูชาที่ขาดไม่ได้ในการวางบนหลุมศพหรือแท่นไหว้ โดยจะจัดร่วมกับอาหาร ผลไม้ ธูป และกระดาษเงินกระดาษทอง เพื่อแสดงความระลึกถึงและกตัญญูต่อผู้ล่วงลับ ชาที่ใช้ในการไหว้เชงเม้งมักเป็นชาร้อน ใหม่ และไม่ปรุงแต่ง ถือเป็นสัญลักษณ์ของความบริสุทธิ์และความจริงใจของลูกหลาน ผู้สูงอายุชาวไทยเชื้อสายจีนบางคนให้ความเห็นว่า *“กลิ่นหอมของชาเป็นสิ่งที่บรรพบุรุษชื่นชอบ และเป็นการสื่อสารให้ท่านรับรู้ว่าลูกหลานยังไม่ลืมท่าน”* (Amorn Sae Lee (pseudonym), personal communication, September 12, 2025) การใช้ชาในช่วงเทศกาลเชงเม้งจึงเป็นทั้งการสื่อความรัก ความระลึกถึงของลูกหลานที่มีต่อผู้ล่วงลับ อันเป็นการรักษาความสัมพันธ์ระหว่างผู้มีชีวิตกับผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว

3) เทศกาลสารทจีน ถือเป็นอีกช่วงเวลาหนึ่งที่สำคัญของการรำลึกถึงบรรพบุรุษ ชาวไทยเชื้อสายจีนมีพิธีกรรมเฉพาะที่สืบทอดมาแต่โบราณ โดยจะเชิญวิญญาณบรรพบุรุษกลับมารับประทานอาหารที่บ้านเหมือนในยามยังมีชีวิต ครอบครัวจะจัดโต๊ะอาหารครบสามมื้อ คือ มื้อเช้า มื้อกลางวัน และมื้อเย็น ซึ่งบนโต๊ะอาหารจะต้องมีชาและเหล้าขาววางคู่กันเสมอ เพราะเชื่อว่าเป็นเครื่องต้อนรับวิญญาณผู้ล่วงลับให้กลับมาร่วมวงรับประทานอาหาร หลังจากบูชาแล้วจะมีการเติมชาและเหล้าลงในถ้วยข้าวและกับข้าวที่ถวายไว้ แล้วนำไปเทหรือ “กรวด” เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้ดวงวิญญาณที่ไร้ญาติ การกระทำนี้สะท้อนถึงความเชื่อเรื่องความผูกพันระหว่างคนเป็นกับบรรพบุรุษและยังแสดงถึงความเมตตา ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ไปถึงวิญญาณอื่น ๆ ด้วย ชาในพิธีสารทจีนจึงเปรียบเสมือนสิ่งบริสุทธิ์ที่ใช้เป็นสื่อกลางระหว่างโลกของคนเป็นกับโลกวิญญาณ รวมทั้งเป็นเครื่องหมายแห่งความระลึกถึงและการกตัญญูอย่างลึกซึ้ง

4) เทศกาลไหว้พระจันทร์ ชาถูกใช้ในเชิงสัญลักษณ์สื่อถึงความกลมเกลียวและความพร้อมหน้าพร้อมตาของครอบครัว โดยครอบครัวจะตั้งโต๊ะกลางแจ้งภายใต้แสงจันทร์ มีขนมไหว้พระจันทร์ ผลไม้ และถ้วยชา 1 ถึง 3 ถ้วยวางเรียงไว้เพื่อถวายแด่เทพจันทรา หลังเสร็จพิธีก็มักมีการดื่มชาร่วมกันในครอบครัว เพื่อแสดงถึงความสัมพันธ์อันแน่นแฟ้นและความปรองดองระหว่างสมาชิก ชาที่ใช้มักเป็นชาใบหอม เช่น ชาผู่เอ๋อร์หรือชาเขียว ซึ่งมีกลิ่นละมุนและชงออกมาแล้วมีสีที่สดใส สื่อถึงความบริสุทธิ์ ความอ่อนโยน และความสงบเหมือนแสงจันทร์ที่ส่องทั่วพื้นดิน

จากการศึกษาพบว่า การใช้ชาในแต่ละเทศกาลของชาวไทยเชื้อสายจีนล้วนมีรากฐานมาจากคติความเชื่อเรื่องความบริสุทธิ์ ความกตัญญู และการรักษาความสมดุลของจักรวาล น้ำชาที่ใสและมีกลิ่นหอมเป็นสัญลักษณ์ของจิตใจที่บริสุทธิ์และความจริงใจของผู้ประกอบพิธี การรินชาใหม่ทุกครั้งก่อนเริ่มพิธีหมายถึงการทำให้ความเคารพและ

ความศรัทธายังคงสดใหม่อยู่เสมอ นอกจากนี้ การที่ชาถูกใช้แทนสุราในหลายเทศกาลยังสะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดของชาวจีนที่เน้นความสงบ เรียบง่าย และเคารพต่อธรรมชาติ การใช้ชาในพิธีกรรมจึงเป็นการแสดงออกถึงโลกทัศน์ของชาวไทยเชื้อสายจีนที่ผสานระหว่างศรัทธา ความกตัญญู และความกลมกลืนกับธรรมชาติอย่างลึกซึ้ง

จากภาพรวมของการใช้ชาในเทศกาลต่าง ๆ พบว่า “ชา” มีบทบาทสำคัญในฐานะองค์ประกอบทางพิธีกรรมที่ทำหน้าที่มากกว่าเครื่องบูชา แต่ยังสะท้อนคติความเชื่อและระบบคุณค่าที่ฝังลึกในวิถีชีวิตของชาวไทยเชื้อสายจีน ประการแรก ชาสะท้อนให้เห็นถึงบทบาทในฐานะสื่อกลางทางจิตวิญญาณ ประการที่สอง ชามีบทบาทเป็นสัญลักษณ์แห่งความกตัญญูและการระลึกถึง และประการที่สาม ชามีบทบาทในการรักษาและสืบต่อแบบแผนพิธีกรรม

2.3 บริบทพิธีกรรมผ่านช่วงเปลี่ยนผ่านของชีวิต

อีกพิธีกรรมหนึ่งที่ชาวจีนให้ความสำคัญคือ “พิธีแต่งงาน” เนื่องจากชาวจีนให้ความสำคัญกับการสืบทอดวงศ์ตระกูลและลำดับอาวุโส การที่จะรับสมาชิกใหม่เข้าสู่วงศ์ตระกูลต้องเคารพผู้อาวุโสในตระกูล ดังนั้นชาวจีนจึงให้ความสำคัญกับพิธีการยกน้ำชาซึ่งเป็นการเคารพต่อผู้อาวุโสโดยใช้ชาเป็นสื่อกลางแสดงถึงความเคารพต่อผู้อาวุโสและการได้รับการยอมรับให้เป็นหนึ่งในสมาชิกของวงศ์ตระกูล

ในพื้นที่หมู่บ้านสันติคีรี จังหวัดเชียงราย ชาวไทยเชื้อสายจีนในพื้นที่ยังคงรักษาธรรมเนียมการ “ยกน้ำชา” ไว้อย่างเหนียวแน่น พิธีกรรมนี้ถือเป็นสัญลักษณ์แห่งความเคารพ ความกตัญญู และการเชื่อมโยงระหว่างครอบครัวของเจ้าบ่าวและเจ้าสาว

ในช่วงเริ่มต้นของพิธีแต่งงาน ฝ่ายเจ้าบ่าวจะเป็นผู้เริ่มต้นพิธียกน้ำชา โดยเริ่มจากการเดินทางไปยังบ้านเจ้าสาวกับญาติผู้ใหญ่พร้อมของขวัญเพื่อขอเข้าพบผู้ปกครองของฝ่ายหญิง พิธีนี้เรียกว่า “การยกน้ำชาเข้าสู่บ้านเจ้าสาว” ซึ่งเปรียบได้กับการสู่ขออย่างเป็นทางการ การที่เจ้าบ่าวยกถ้วยชาด้วยสองมือถวายแก่บิดามารดาหรือผู้ใหญ่ของฝ่ายหญิงแสดงถึงความเคารพและความจริงใจในการขอรับเจ้าสาวมาเป็นภรรยา โดยน้ำชาถือเป็นสิ่งบริสุทธิ์ที่ใช้แทนถ้อยคำแห่งความนอบน้อมและความเคารพในพิธีกรรมสำคัญของชีวิตดังกล่าว

ลำดับการยกน้ำชาจะดำเนินไปตามลำดับอาวุโส โดยเริ่มจากการยกน้ำชาให้บิดามารดา ปู่ย่าหรือตายาย ตามด้วยญาติผู้ใหญ่คนอื่น ๆ ในครอบครัว การกระทำนี้ถือเป็นการให้เกียรติและถือเป็นการรับพรจากผู้ใหญ่ก่อนเริ่มต้นชีวิตคู่ใหม่ตามคติจีนโบราณที่ให้ความสำคัญกับ “การเคารพผู้ใหญ่ก่อนเริ่มสิ่งใด” หลังจากนั้นเจ้าบ่าวและเจ้าสาวจะกราบขอพรจากผู้ใหญ่ ซึ่งผู้ใหญ่จะกล่าวคำอวยพรและมอบของขวัญหรือเงินทองในถุงแดง （红包） เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่คู่บ่าวสาว

ตามประเพณีของชาวไทยเชื้อสายจีน ณ หมู่บ้านสันติคีรี การยกน้ำชาของฝ่ายเจ้าบ่าวไปยังบ้านเจ้าสาวจะจัดขึ้นในช่วงเวลาเช้าถึงเที่ยงเท่านั้น โดยเชื่อว่าเป็นเวลาที่มีแสงแดดอ่อน เป็นสัญลักษณ์ของการเริ่มต้นใหม่และความสดใสของชีวิตคู่ การไปยกน้ำชาในช่วงเย็นถือว่าไม่เหมาะสม เพราะเป็นเวลาที่พระอาทิตย์ใกล้ลับขอบฟ้า ซึ่งตามคติความเชื่อจีนถือเป็นสัญญาณของความสิ้นสุดหรือความอ่อนแรงจึงหลีกเลี่ยงเพื่อความเป็นสิริมงคลของการแต่งงาน

เมื่อเสร็จพิธีในบ้านเจ้าสาวแล้ว ช่วงเย็นของวันเดียวกันจะเป็นหน้าที่ของฝ่ายเจ้าสาวที่จะยกน้ำชามาที่บ้านเจ้าบ่าว เพื่อแสดงความกตัญญูและขอรับการต้อนรับจากครอบครัวฝ่ายชายเข้าสู่บ้านใหม่ของตน การยกน้ำชาในช่วงนี้มีความหมายเชิงสัญลักษณ์ว่าเจ้าสาวได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของครอบครัวเจ้าบ่าวอย่างสมบูรณ์ และเป็นการแสดงความเคารพต่อบิดามารดาและญาติผู้ใหญ่ของฝ่ายชายด้วยใจจริง

น้ำชาในพิธีแต่งงานจึงไม่ได้เป็นเพียงเครื่องดื่มสำหรับการต้อนรับ หากแต่เป็น “สื่อกลางแห่งความสัมพันธ์” ที่เชื่อมโยงสองครอบครัวให้เป็นหนึ่งเดียว ทั้งยังสื่อถึงความบริสุทธิ์ ความจริงใจ และความอ่อนน้อม

ของคู่บ่าวสาวต่อผู้ใหญ่ที่ให้กำเนิดและเลี้ยงดูมา การยกน้ำชาด้วยสองมือเป็นการแสดงออกเชิงสัญลักษณ์ของความเคารพและการยอมรับ ซึ่งเป็นคุณค่าหลักของวัฒนธรรมจีนที่ยึดถือสืบต่อกันมาหลายชั่วอายุคน

"ถ้าไม่มีพิธียกน้ำชา ก็เหมือนงานแต่งยังไม่สมบูรณ์" (Chai Sae Jang (pseudonym), personal communication, October 4, 2025)

สำหรับชาวไทยเชื้อสายจีนในพื้นที่ การยกน้ำชาในพิธีแต่งงานยังเป็นเครื่องยืนยันถึงความต่อเนื่องของสายสัมพันธ์ครอบครัวและการส่งต่อคุณค่าความกตัญญูไปสู่รุ่นลูกหลาน แม้ในยุคปัจจุบันที่พิธีกรรมหลายอย่างได้ลดทอนลงตามกาลเวลา แต่พิธียกน้ำชายังคงได้รับการปฏิบัติอย่างเคร่งครัด เพราะถือว่าเป็นหัวใจสำคัญของการแต่งงานในวัฒนธรรมยูนนานที่แสดงให้เห็นว่า การแต่งงานไม่ใช่เพียงเรื่องของคนสองคน แต่เป็นการรวมตัวของสองครอบครัวโดยมี "ชา" เป็นสื่อกลางแห่งความผูกพันและความเคารพอย่างลึกซึ้ง

ดังนั้นพิธีแต่งงานของชาวจีน "ชา" จึงเป็นสื่อที่ใช้ในการแสดงความเคารพต่อผู้อาวุโสซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงบทบาทเครื่องหมายของความกตัญญู และชายังเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในพิธีกรรมจึงสะท้อนถึงบทบาทในการรักษาและสืบต่อแบบแผนพิธีกรรมดั้งเดิมได้เป็นอย่างดี

2.4 บริบทกิจกรรมด้านการส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนที่สนับสนุนโดยภาครัฐ

กิจกรรมด้านการส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนภายใต้ชื่อเรียกว่า "เทศกาลชิมชา" ในหมู่บ้านสันติคีรีเป็นกิจกรรมประจำปีที่สะท้อนบทบาทของความเชื่อเกี่ยวกับชาในฐานะองค์ประกอบสำคัญในการส่งเสริมการท่องเที่ยวและอัตลักษณ์ความเป็นจีนให้กับชุมชน การจัดกิจกรรมประกอบไปด้วยการตั้งซุ้มชิมชา การเปิดโรงคั่วและไร่ชา การสาธิตวิธีชงชา รวมถึงการเล่าเรื่องประวัติความเป็นมา ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับวัฒนธรรมชา โดยนำเสนอผ่านกระบวนการรินชาและยกถ้วยชาในพิธีเปิดงาน เพื่อนำเสนอความหมายของการนำชามาเป็นสื่อกลางในการแสดงความเคารพต่อผู้มีพระคุณและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งมีที่มาจากคติการใช้ชาในพิธีไหว้และพิธีมงคล นอกจากนี้ภายในกิจกรรมยังมีการนำเสนอเรื่องเล่าของบรรพบุรุษและผู้บุกเบิกไร่ชาผ่านการบรรยายบนเวทีเพื่อให้ผู้เข้าร่วมเกิดความรู้สึกระลึกถึงความยากลำบากของคนรุ่นก่อน

นอกจากนี้ ความเชื่อเกี่ยวกับวัฒนธรรมชายังถูกนำเสนอผ่านการสาธิตขั้นตอนการชงชา การอธิบายมารยาทการดื่มชาซึ่งมีความหมายเชิงสัญลักษณ์อยู่เบื้องหลัง ชี้ให้เห็นว่า ความเชื่อที่เกี่ยวข้องดังกล่าวมีบทบาทสำคัญในการรักษาและเผยแพร่แบบแผนพิธีกรรมดั้งเดิมให้แก่คนรุ่นใหม่และผู้มาเยือน อีกทั้งยังมีบทบาทในการเป็นสื่อกลางให้เกิดการพบปะพูดคุยระหว่างกัน ทั้งผู้ปลูกชา ผู้สูงอายุ คนรุ่นใหม่ และนักท่องเที่ยวที่มาจากต่างถิ่น ซึ่งส่งเสริมให้เกิดความใกล้ชิดและความสามัคคีในชุมชน

จากการเข้าไปมีส่วนร่วมในเทศกาลชิมชาทำให้เห็นว่า ความเชื่อเกี่ยวกับวัฒนธรรมชามีส่วนช่วยในการส่งเสริมให้เกิดการตระหนักรู้ในอัตลักษณ์ความเป็นจีนของผู้คนในชุมชน ส่งเสริมเศรษฐกิจ และสะท้อนบทบาทของชาในเชิงเศรษฐกิจและเป็นสื่อกลางในการเชื่อมความสามัคคีของผู้คนในชุมชนอีกด้วย

3. บทบาทของความเชื่อเกี่ยวกับวัฒนธรรมชาในพื้นที่หมู่บ้านสันติคีรี จังหวัดเชียงราย

จากการลงพื้นที่เก็บข้อมูลเชิงภาคสนามเพื่อศึกษาบทบาทของความเชื่อเกี่ยวกับวัฒนธรรมชาที่มีต่อวิถีชีวิตของชาวไทยเชื้อสายจีนในพื้นที่หมู่บ้านสันติคีรีแสดงให้เห็นว่า "ชา" ไม่ได้เป็นเพียงเครื่องดื่มที่ใช้สำหรับบริโภคเท่านั้น แต่ยังสะท้อนความเชื่อและวิถีปฏิบัติที่มีแบบแผนและเป็นระบบ กล่าวคือ "ชา" มักถูกใช้สื่อถึงความบริสุทธิ์ ความเคารพ ความกตัญญู และยังสะท้อนให้เห็นถึงมโนทัศน์ของผู้คนที่มีต่อความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ

ในพื้นที่หมู่บ้านสันติคีรี การนำ "ชา" มาเป็นองค์ประกอบในพิธีกรรมและกิจกรรมต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการไหว้ การยกน้ำชาในงานแต่งงาน การจัดวางน้ำชาบนโต๊ะหมู่บูชาในช่วงเทศกาลต่าง ๆ หรือแม้แต่การนำความเชื่อ

เกี่ยวกับวัฒนธรรมชามาใช้ในการส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชน เหล่านี้ล้วนเป็นกลไกที่ทำให้ความเชื่อดังกล่าวถูกสืบทอดต่อไป สะท้อนให้เห็นถึงบทบาทในฐานะสื่อกลางในการยึดเหนี่ยวจิตใจ การเป็นสัญลักษณ์แห่งความกตัญญูและการระลึกถึง การรักษาและสืบต่อแบบแผนพิธีกรรม และการเชื่อมความสามัคคีและความสัมพันธ์อันดีทั้งภายในครอบครัว ชุมชน และผู้มาเยือน

จากการวิเคราะห์ข้อมูลภาคสนามและเอกสาร ผู้วิจัยพบว่า ความเชื่อเกี่ยวกับวัฒนธรรมชามีบทบาทต่อวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนในหลายมิติ ซึ่งสามารถสรุปเป็นบทบาทสำคัญ 5 ประเด็น ดังแสดงในตารางที่ 1

ตารางที่ 1 บทบาทของความเชื่อเกี่ยวกับวัฒนธรรมชาในชุมชนชาวไทยเชื้อสายจีน

บทบาทของความเชื่อเกี่ยวกับวัฒนธรรมชา	ลักษณะการแสดงออก	ตัวอย่างบริบท
1. บทบาทในฐานะสื่อกลางในการยึดเหนี่ยวจิตใจ	ใช้ชาในพิธีกรรมและการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์	การไหว้บรรพบุรุษ การไหว้ฟ้าดิน การตั้งถ้วยชาหน้าโลงศพ
2. บทบาทในฐานะสื่อกลางในการสะท้อนอัตลักษณ์ความเป็นจีนให้กับผู้คนในชุมชน	ชาเป็นสัญลักษณ์ของคุณค่าทางวัฒนธรรมจีน	การยกน้ำชา การจัดถ้วยชา 3 ถ้วย การใช้ชาไม่ปรุงแต่ง
3. บทบาทในฐานะกลไกในการรักษาและถ่ายทอดบรรทัดฐานทางสังคมของชุมชน	ปลูกฝังความเคารพและความกตัญญู	การเรียนรู้พิธีชาผ่านครอบครัวและชุมชน
4. บทบาทในฐานะกลไกในการอนุรักษ์และสืบทอดแบบแผนพิธีกรรมดั้งเดิม	รักษาลำดับขั้นตอนและมารยาทในพิธีชา	พิธีแต่งงาน เทศกาลชิมชา
5. บทบาทในฐานะสื่อกลางในการเชื่อมความสามัคคีและความสัมพันธ์อันดีทั้งภายในครอบครัว ชุมชน และผู้มาเยือน	ชาเป็นสื่อกลางของการพบปะและการรวมกลุ่ม	การยกน้ำชาในพิธีแต่งงาน การล้อมวงชิมชา

จากตารางที่ 1 จะเห็นได้ว่า ความเชื่อเกี่ยวกับวัฒนธรรมชามีบทบาททั้งในมิติทางจิตวิญญาณ มิติทางสังคม และมิติทางวัฒนธรรม โดยรายละเอียดของแต่ละบทบาทสามารถอธิบายได้ดังต่อไปนี้

3.1 บทบาทในฐานะสื่อกลางในการยึดเหนี่ยวจิตใจ

ชามีบทบาทในฐานะสื่อกลางทางจิตวิญญาณ โดยสะท้อนผ่านการจัดถ้วยชาบนแท่นบูชาบรรพบุรุษ การไหว้ฟ้าดิน เจ้าเตา และเจ้าที่ การใช้ชาในพิธีตามเทศกาลสำคัญอย่างตรุษจีน เชงเม้ง และสารทจีน การตั้งจอกน้ำชาหน้าโลงศพ ตลอดจนการรินชาให้ผู้ใหญ่ในพิธีเปิดงานเทศกาลชิมชา การใช้ชาในบริบทเหล่านี้ทำให้ระเบียบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ โลกวิญญาณ และธรรมชาติยังคงดำรงอยู่ในชีวิตประจำวันของผู้คน ชาจึงทำหน้าที่เป็นสื่อกลางเชิงสัญลักษณ์ที่ช่วยยืนยันระบบความเชื่อเกี่ยวกับฟ้า–ดิน–มนุษย์และบรรพบุรุษให้คงอยู่ ซึ่งเหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งที่ตอบสนองความรู้สึกทางจิตใจของผู้คนทั้งสิ้น

3.2 บทบาทในฐานะสื่อกลางในการสะท้อนอัตลักษณ์ความเป็นจีนให้กับผู้คนในชุมชน

ความเชื่อเกี่ยวกับวัฒนธรรมชาทำหน้าที่เป็นสื่อกลางสำคัญในการสะท้อนและตอกย้ำอัตลักษณ์ความเป็นจีนของผู้คนในชุมชน โดยชาไม่ได้เป็นเพียงวัตถุที่ใช้ในพิธีกรรม หากแต่เป็นสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่บรรจุคุณค่าและค่านิยมหลักของวัฒนธรรมจีนไว้ภายใน โดยเฉพาะคุณค่าด้านความกตัญญูและความเคารพ ซึ่งถือเป็นรากฐานสำคัญของระบบความคิดแบบจีน

การใช้ชาในพิธีไหว้บรรพบุรุษ การจัดโต๊ะบูชาในเทศกาลสำคัญ ตลอดจนกิจกรรมการชิมชาในเทศกาลชิมชา มักควบคู่กับการเล่าถึงประวัติของผู้บุกเบิกไร่ชาและความยากลำบากของคนรุ่นก่อน ล้วนเป็นพื้นที่

ที่ทำให้คุณค่าดังกล่าวถูกแสดงออกอย่างเป็นรูปธรรมผ่านการปฏิบัติ เช่น การยกถ้วยชา การจัดวางถ้วยชา 3 ถ้วย การเลือกใช้ชาร้อนและชาที่ไม่ปรุงแต่ง ซึ่งมิได้เป็นเพียงข้อกำหนดทางพิธีกรรม หากแต่เป็นการแสดงออกเชิงสัญลักษณ์ของความเคารพ ความระลึกถึง และความกตัญญูต่อบรรพบุรุษและผู้มีพระคุณ

ในแง่นี้ ความเชื่อเกี่ยวกับวัฒนธรรมชาจึงทำหน้าที่เป็นกลไกที่ทำให้อัตลักษณ์ความเป็นจีนถูกทำให้ “มองเห็นได้” และ “ปฏิบัติได้จริง” ผ่านคุณค่าทางศีลธรรมที่ฝังอยู่ในพิธีกรรมและกิจกรรมทางสังคม ส่งผลให้ความเป็นจีนมิได้ดำรงอยู่เพียงในระดับเชื้อชาติหรือความทรงจำ หากแต่ถูกประกอบสร้างและยืนยันซ้ำผ่านการปฏิบัติในชีวิตประจำวันของสมาชิกในชุมชน

3.3 บทบาทในฐานะกลไกในการอนุรักษ์และถ่ายทอดบรรทัดฐานทางสังคมของชุมชน

ความเชื่อเกี่ยวกับวัฒนธรรมชาทำหน้าที่เป็นกลไกในการรักษาและถ่ายทอดบรรทัดฐานทางสังคม โดยคุณค่าด้านความเคารพและความกตัญญูที่แฝงอยู่ในพิธีกรรมชาไม่ได้หยุดอยู่เพียงการแสดงอัตลักษณ์ หากแต่มีบทบาทในการกำกับพฤติกรรมและความสัมพันธ์ทางสังคมของสมาชิกในชุมชน

การเรียนรู้วิธีการปฏิบัติพิธีกรรมชาเกิดขึ้นผ่านการมีส่วนร่วมและการปฏิบัติซ้ำร่วมกับครอบครัวและชุมชน ส่งผลให้บรรทัดฐานด้านความเคารพต่อผู้สูงอายุ บรรพบุรุษ และผู้มีอาวุโส ถูกปลูกฝังอย่างค่อยเป็นค่อยไป และกลายเป็นกรอบในการดำเนินชีวิตของสมาชิกในชุมชน ในมิตินี้ ความเชื่อเกี่ยวกับวัฒนธรรมชาจึงทำหน้าที่ค้ำจุนระเบียบทางสังคม และช่วยรักษาความต่อเนื่องของค่านิยมและโครงสร้างความสัมพันธ์ภายในชุมชนให้ดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคง

3.4 บทบาทในฐานะกลไกในการอนุรักษ์และสืบต่อแบบแผนพิธีกรรมดั้งเดิม

ชามีบทบาทในการรักษาและสืบต่อแบบแผนพิธีกรรมผ่านลำดับการไหว้และการจัดวางถ้วยชาตามจุดต่าง ๆ ในบ้าน การกำหนดมารยาทในการยกน้ำชาในพิธีแต่งงาน การจัดโต๊ะและเครื่องบูชาในเทศกาลตลอดจนการสาธิตพิธีชงชาและมารยาทการดื่มชาในเทศกาลชิมชา แบบแผนเหล่านี้ช่วยให้ค่านิยมเรื่องความสุภาพ ความสำรวม ความมีสติ และความเคารพต่อผู้อื่นถูกสอดแทรกเข้าไปในพฤติกรรมของสมาชิกในชุมชนโดยไม่จำเป็นต้องสั่งสอนด้วยถ้อยคำโดยตรง แม้ในบริบทปัจจุบันจะพบการลดทอนรายละเอียดบางขั้นตอน หรือการย้ายพิธีบางส่วนจากพื้นที่ภายในบ้านไปสู่พื้นที่สาธารณะ เช่น ร้านชาและเวทีเทศกาล แต่งานวิจัยชี้ให้เห็นว่า “แก่น” ของแบบแผนพิธีกรรมเกี่ยวกับชาคือการกระทำด้วยความเคารพและความจริงใจยังคงได้รับการรักษาและถ่ายทอดต่อไป

3.5 บทบาทในฐานะสื่อกลางในการเชื่อมความสามัคคีและความสัมพันธ์อันดีทั้งภายในครอบครัว ชุมชน และผู้มาเยือน

ความเชื่อเกี่ยวกับวัฒนธรรมชามีบทบาทในฐานะสื่อกลางในการเชื่อมความสามัคคีและความสัมพันธ์อันดี ทั้งในระดับครอบครัว ระดับชุมชน และระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ อาทิ ความเชื่อเรื่องการยกน้ำชาในพิธีแต่งงาน ซึ่งสะท้อนบทบาทของวัฒนธรรมในฐานะสื่อกลางที่สำคัญต่อการเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างสองครอบครัว บทบาทของความเชื่อเกี่ยวกับวัฒนธรรมชาในการเป็นสื่อกลางทำให้เกิดการรวมตัวกันของญาติพี่น้องในเทศกาลต่าง ๆ และการเป็นสื่อกลางที่ทำให้เกิดการล้อมวงชิมชาในช่วงเทศกาลชิมชา ทำให้ถ้วยชาเป็นจุดร่วมที่ผู้คนจากภูมิหลังต่างกันสามารถแบ่งปันร่วมกันได้ และทำหน้าที่เป็นสื่อกลางเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ให้สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างเอื้ออาทรและพึ่งพาอาศัยกัน

สรุปผลการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาบทบาทของความเชื่อเกี่ยวกับวัฒนธรรมชาของชาวไทยเชื้อสายจีน กรณีศึกษาหมู่บ้านสันติคีรี เพื่อทำความเข้าใจว่า ความเชื่อเกี่ยวกับวัฒนธรรมชาดำรงอยู่ในวิถีชีวิตของผู้คนทั้งในบริบทพิธีกรรมและวิถีชีวิตประจำวันอย่างไร ซึ่งสามารถนำเสนอผลจากการศึกษาวิจัยเป็น 3 ประเด็นดังนี้

1. หมู่บ้านสันติคีรีเป็นพื้นที่ตั้งถิ่นฐานสำคัญของชาวจีนยูนนานอพยพ ซึ่งได้นำวิถีชีวิตและวัฒนธรรมชาจากถิ่นเดิมเข้ามาสู่ชุมชน ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ชามิได้เป็นเพียงเครื่องดื่มเพื่อการบริโภค แต่ยังเป็นสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่สะท้อนระบบความเชื่อ ความเคารพ และความกตัญญูต่อบรรพบุรุษ แม้รูปแบบการปฏิบัติบางประการจะปรับเปลี่ยนตามบริบททางสังคมและเศรษฐกิจ แต่แก่นความหมายของชายังคงได้รับการสืบทอดในฐานะสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่ช่วยยืนยันอัตลักษณ์ความเป็นจีนของผู้คนในชุมชน

2. ในพื้นที่หมู่บ้านสันติคีรี ความเชื่อเกี่ยวกับวัฒนธรรมชาปรากฏอยู่ในช่วงเวลาสำคัญของชีวิตผู้คนในชุมชนอย่างเห็นได้ชัด เช่น การไหว้ในบ้าน การใช้ชาในเทศกาล และการยกน้ำชาในพิธีแต่งงาน ชาจึงทำหน้าที่เป็นสื่อกลางเชิงสัญลักษณ์ที่สะท้อนความเคารพ ความกตัญญู และความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับบรรพบุรุษ แม้รูปแบบพิธีกรรมบางส่วนจะถูกปรับเปลี่ยนและนำเสนอในพื้นที่สาธารณะ เช่น เทศกาลชิมชา แต่แก่นสารของความเชื่อและความหมายเชิงวัฒนธรรมยังคงได้รับการสืบทอดและปฏิบัติอย่างต่อเนื่องในชุมชน

3. จากการศึกษาพบว่า ความเชื่อดังกล่าวสะท้อนบทบาทหน้าที่ที่สำคัญทั้งสิ้น 5 ประเด็น ได้แก่ การเป็นสื่อกลางในการยึดเหนี่ยวจิตใจ การสะท้อนอัตลักษณ์ความเป็นจีนให้กับผู้คนในชุมชน การรักษาและถ่ายทอดบรรทัดฐานทางสังคมของชุมชน การเป็นกลไกในการรักษาและสืบต่อแบบแผนพิธีกรรม และการเป็นสื่อกลางในการเชื่อมความสามัคคีและความสัมพันธ์อันดีทั้งภายในครอบครัว ชุมชน และกับผู้มาเยือน

การอภิปรายผลการวิจัย

จากผลการวิจัยพบว่า ความเชื่อเกี่ยวกับวัฒนธรรมชาของชาวไทยเชื้อสายจีนในหมู่บ้านสันติคีรีเป็นความเชื่อที่ถูกยึดถือและสืบทอดมาอย่างต่อเนื่อง เมื่อพิจารณาภายใต้แนวคิดบทบาทหน้าที่พบว่า ความเชื่อดังกล่าวมีบทบาทสำคัญในการค้ำจุนโครงสร้างทางสังคมและเสริมสร้างความมั่นคงของชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Malinowski (1944) ที่มองว่า ความเชื่อและพิธีกรรมช่วยตอบสนองความต้องการของสังคมและทำให้โครงสร้างทางสังคมสามารถดำรงอยู่ได้

ในงานวิจัยนี้ ความเชื่อและพิธีกรรมถูกมองว่าเป็นองค์ประกอบของข้อมูลคติชนที่ทำงานร่วมกัน โดยความเชื่อเป็นฐานความคิด ส่วนพิธีกรรมเป็นรูปแบบการแสดงออกในทางปฏิบัติ

1. ความเชื่อเกี่ยวกับวัฒนธรรมชาทำหน้าที่เป็นสื่อกลางทางจิตวิญญาณ โดยการใช้ชาในพิธีกรรม การไหว้บรรพบุรุษ และการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ช่วยตอบสนองความต้องการด้านจิตใจของสมาชิกในชุมชน ทำให้เกิดความรู้สึกมั่นคงและปลอดภัย บทบาทหน้าที่ดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดของ Malinowski (1944) ที่อธิบายว่า ความเชื่อและพิธีกรรมมีหน้าที่ในการรองรับความวิตกกังวลของมนุษย์ และช่วยให้สังคมสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมีเสถียรภาพ ขณะเดียวกันยังสอดคล้องกับ Durkheim (1965) ที่มองว่า พิธีกรรมทางศาสนาเป็นกลไกที่เชื่อมโยงมนุษย์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และช่วยค้ำจุนระเบียบของสังคม ความเชื่อด้านจิตวิญญาณในบริบทของวัฒนธรรมชาจึงเป็นข้อมูลคติชนที่ทำหน้าที่รักษาสมดุลระหว่างมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติภายใต้ระบบความเชื่อของชุมชน

2. ความเชื่อเกี่ยวกับวัฒนธรรมชาทำหน้าที่เป็นสื่อกลางสำคัญในการสะท้อนและตอกย้ำอัตลักษณ์ความเป็นจีนของผู้คนในชุมชน โดยชาไม่ได้เป็นเพียงวัตถุในพิธีกรรม หากแต่เป็นสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่บรรจุค่านิยมหลัก

ของระบบความคิดแบบจีน โดยเฉพาะคุณค่าด้านความกตัญญูและความเคารพ ซึ่งถือเป็นรากฐานของอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมจีน

การใช้ชาในพิธีไหว้บรรพบุรุษ การจัดโต๊ะบูชาในเทศกาลสำคัญ และกิจกรรมเกี่ยวกับวัฒนธรรมชาเป็นพื้นที่ทางสังคมที่ทำให้อัตลักษณ์ดังกล่าวถูกแสดงออกอย่างเป็นรูปธรรมผ่านการปฏิบัติที่สมาชิกในชุมชนยอมรับร่วมกัน การปฏิบัติเหล่านี้ทำให้อัตลักษณ์ความเป็นจีนมิได้ดำรงอยู่เพียงในระดับความทรงจำ หากแต่ถูก “กระทำ” และยืนยันซ้ำในชีวิตประจำวัน

ผลการศึกษาดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดของ Barth (1969) ที่เสนอว่า อัตลักษณ์ชาติพันธุ์ไม่ได้เป็นคุณลักษณะตายตัว หากแต่ถูกประกอบสร้างและธำรงรักษาผ่านการปฏิบัติทางสังคมและสัญลักษณ์ที่สมาชิกในกลุ่มใช้ร่วมกัน ขณะเดียวกัน การปฏิบัติซ้ำในพิธีกรรมยังทำให้อัตลักษณ์ดังกล่าวถูกสืบทอดและเชื่อมโยงอดีตกับปัจจุบันอย่างต่อเนื่อง ซึ่งสามารถอธิบายได้ภายใต้แนวคิดเรื่องความทรงจำทางวัฒนธรรมของ Assmann and Czaplicka (1995)

3. ความเชื่อเกี่ยวกับวัฒนธรรมชาทำหน้าที่เป็นกลไกในการอนุรักษ์และถ่ายทอดบรรทัดฐานทางสังคม โดยเฉพาะในฐานะสัญลักษณ์ของความกตัญญูและการระลึกถึงบรรพบุรุษ เหล่านี้ช่วยค้ำจุนคุณค่าทางศีลธรรมและบรรทัดฐานทางสังคมของชุมชน การใช้ชาในบางพิธีกรรมไม่ได้เป็นเพียงการแสดงออกเชิงสัญลักษณ์แต่เพียงเท่านั้น หากแต่เป็นกลไกที่ช่วยถ่ายทอดคุณค่าความกตัญญูจากรุ่นสู่รุ่น ทำให้สมาชิกในชุมชนตระหนักถึงหน้าที่และความรับผิดชอบต่อครอบครัวและบรรพบุรุษ ในเชิงบทบาทหน้าที่ ความเชื่อดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดของ Radcliffe-Brown (1952) ที่มองว่า พิธีกรรมและความเชื่อทำหน้าที่รักษาบรรทัดฐานและค่านิยมของสังคม อีกทั้งยังสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องความทรงจำทางวัฒนธรรมของ Assmann and Czaplicka (1995) ที่อธิบายว่า การปฏิบัติซ้ำในพิธีกรรมเป็นกลไกสำคัญในการทำให้คุณค่าร่วมของกลุ่มถูกสืบทอดและดำรงอยู่ข้ามช่วงเวลา

4. ความเชื่อเกี่ยวกับวัฒนธรรมชาทำหน้าที่เป็นกลไกในการอนุรักษ์และสืบต่อแบบแผนพิธีกรรม โดยรูปแบบการชงชา การจัดวางเครื่องชา และลำดับขั้นตอนของพิธีกรรมถูกกำหนดและถ่ายทอดอย่างเป็นระบบจากรุ่นสู่รุ่น บทบาทหน้าที่นี้สะท้อนแนวคิดของ Radcliffe-Brown (1952) ที่มองว่า พิธีกรรมเป็นเครื่องมือในการค้ำจุนโครงสร้างทางสังคม และช่วยรักษาความต่อเนื่องของระบบวัฒนธรรม ในบริบทนี้ ความเชื่อและพิธีกรรมในวัฒนธรรมชาทำหน้าที่เป็นข้อมูลคติชนที่ช่วยเชื่อมโยงอดีตกับปัจจุบัน และทำให้ชุมชนสามารถดำรงอัตลักษณ์ร่วมไว้ได้ภายใต้บริบทของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

5. ความเชื่อเกี่ยวกับวัฒนธรรมชาทำหน้าที่เป็นสื่อกลางในการเชื่อมความสามัคคีและความสัมพันธ์อันดีทั้งภายในครอบครัว ภายในชุมชน และระหว่างชุมชนกับผู้มาเยือน การดื่มชาและการต้อนรับด้วยชาเป็นกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้สมาชิกได้ปฏิสัมพันธ์กันอย่างสม่ำเสมอ ช่วยลดความตึงเครียดทางสังคม และเสริมสร้างความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน บทบาทหน้าที่ดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดของ Durkheim (1965) ที่เสนอว่า พิธีกรรมเป็นกลไกในการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของสังคม และยังสามารถอธิบายผลลัพธ์ของพิธีกรรมในลักษณะของความรู้สึกผูกพันร่วมของสมาชิก ซึ่ง Turner (1969) อธิบายไว้ในแนวคิด Communitas ที่ว่า สภาวะของความรู้สึกเป็นพวกเดียวกันอย่างลึกซึ้งที่เกิดขึ้นระหว่างผู้เข้าร่วมพิธีกรรมหรือกิจกรรมร่วม ทั้งนี้ งานวิจัยนี้นำแนวคิดดังกล่าวมาใช้เพื่ออธิบายผลลัพธ์เชิงบทบาทหน้าที่ของความเชื่อในฐานะข้อมูลคติชน มิได้ใช้เป็นกรอบทฤษฎีหลักในการวิเคราะห์

ผลการวิจัยสะท้อนให้เห็นว่า ความเชื่อเกี่ยวกับวัฒนธรรมชาของชาวไทยเชื้อสายจีนในหมู่บ้านสันติคีรีทำหน้าที่หลากหลายในการค้ำจุนโครงสร้างทางสังคม ตอบสนองความต้องการด้านจิตใจ รักษาค่านิยมและแบบแผนทางวัฒนธรรม รวมทั้งเสริมสร้างความสามัคคีของชุมชน ผลการศึกษานี้จึงสนับสนุนข้อเสนอของแนวคิดบทบาทหน้าที่ของ Malinowski (1944) Radcliffe-Brown (1952) และ Durkheim (1965) ที่มองว่า ความเชื่อและพิธีกรรมในฐานะข้อมูลคติชนเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้สังคมสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและต่อเนื่อง

ในเชิงคุณค่าทางวิชาการ งานวิจัยนี้ช่วยบ่งชี้ให้เห็นถึง “พลวัต” ของความเชื่อเกี่ยวกับวัฒนธรรมชาอย่างชัดเจน ซึ่งไม่เพียงสะท้อนให้เห็นผ่านพิธีกรรมดั้งเดิมเท่านั้น แต่ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่า ความเชื่อและแบบแผนพิธีกรรมเหล่านี้กำลังเคลื่อนไหว ปรับเปลี่ยน และถูกนำมาต่อรองอยู่ตลอดเวลา ทั้งจากแรงกดดันทางเศรษฐกิจ การเปลี่ยนแปลงรูปแบบครอบครัว การย้ายถิ่นของลูกหลาน และกระแสการท่องเที่ยว พิธีที่เคยจำกัดอยู่ในบ้านบางส่วนถูกนำออกมาสู่พื้นที่สาธารณะ เช่น ร้านชาและเทศกาลชิมชา ขณะที่บางครัวเรือนลดทอนรายละเอียดของพิธีให้เหมาะสมกับชีวิตประจำวันของคนรุ่นใหม่ แต่แก่นของความเคารพ ความกตัญญู และความผูกพันกับบรรพบุรุษยังคงได้รับการรักษาไว้

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเพื่อการนำผลการวิจัยไปใช้

การศึกษาในครั้งนี้จะเป็นคลังข้อมูลที่สำคัญในการค้นคว้าและทำความเข้าใจรากเหง้าทางวัฒนธรรม วิถีชีวิต และจิตวิญญาณที่สะท้อนผ่านความเชื่อเกี่ยวกับวัฒนธรรมชา ซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์และสืบทอดต่อไป

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

การศึกษาวัฒนธรรมชาในหมู่บ้านสันติคีรี ยังมีประเด็นที่สามารถพัฒนาต่อยอดได้อีกหลายมิติ โดยเฉพาะมิติเกี่ยวกับความเชื่อและพิธีกรรม ซึ่งยังคงปรากฏอยู่ในวิถีชีวิตประจำวันของชาวไทยเชื้อสายจีน แม้รูปแบบการปฏิบัติบางส่วนจะปรับให้สอดคล้องกับบริบทสังคมสมัยใหม่ แต่แก่นของความเคารพ ความกตัญญู และความผูกพันกับบรรพบุรุษยังคงได้รับการสืบทอดอย่างต่อเนื่อง ดังนั้น การศึกษาครั้งต่อไปอาจขยายกรอบการวิจัยไปยังชุมชนไทยเชื้อสายจีนในพื้นที่อื่น ๆ เพื่อเปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่างของพิธีกรรมชา ตลอดจนศึกษาความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากปัจจัยด้านพื้นที่ รุ่นอายุ และรูปแบบการปรับตัวของแต่ละครอบครัว ซึ่งจะเอื้อต่อการทำความเข้าใจภาพรวมของวัฒนธรรมชาในสังคมไทยได้อย่างกว้างขวางและลุ่มลึกยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ อาจจะศึกษาเปรียบเทียบชาในพื้นที่หมู่บ้านสันติคีรี จังหวัดเชียงราย กับชาในเขตใต้ของจีนว่ามีบทบาทหน้าที่เหมือนกันหรือแตกต่างกันอย่างไร

องค์ความรู้ใหม่

องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้ คือ การอธิบายพลวัตของความเชื่อเกี่ยวกับวัฒนธรรมชาในฐานะข้อมูลเชิงคติชนที่มีการปรับตัวอย่างต่อเนื่องภายใต้บริบททางสังคม เศรษฐกิจ และการท่องเที่ยว โดยพบว่าชาทำหน้าที่เป็นทั้งสื่อกลางทางจิตวิญญาณและสื่อกลางทางสังคม พร้อมทั้งสะท้อนการปรับเปลี่ยนพิธีกรรมจากพื้นที่ครัวเรือนสู่พื้นที่สาธารณะเพื่อธำรงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมในบริบทสมัยใหม่ นอกจากนี้ งานวิจัยยังช่วยเติมเต็มองค์ความรู้เกี่ยวกับความเชื่อด้านวัฒนธรรมชาของชาวไทยเชื้อสายจีนในหมู่บ้านสันติคีรี จังหวัดเชียงราย ผ่านมุมมองคติชนวิทยาและทฤษฎีหน้าที่นิยมอย่างเป็นระบบ

บทบาทหน้าที่ของผู้นิพนธ์

ธนวรรณ ฝันนิมิตร: วางแนวความคิด ระเบียบวิธีวิจัย ตรวจสอบความถูกต้อง และวิเคราะห์ข้อมูล
พรรณณรงค์ ใจผ่อง: ตรวจสอบความถูกต้อง และวิเคราะห์ข้อมูล
วันกวี สิงห์ธนะ: ตรวจสอบความถูกต้อง เขียน – ทบทวนและแก้ไข และกำกับดูแล

เอกสารอ้างอิง

Assmann, J., & Czaplicka, J. (1995). Collective memory and cultural identity. *New German Critique,* 65, 125–133. https://doi.org/10.2307/488538

Barth, F. (1969). *Ethnic groups and boundaries: The social organization of culture difference.* Little, Brown and Company.

Chen, Q. (2008). The study of using tea for worship among ethnic groups in Yunnan. *Journal of Hengyang Normal University, 29*(1), 143–145. https://doi.org/10.13914/j.cnki.cn43-1453/z.2008.01.042 [In Chinese]

Durkheim, E. (1965). *The elementary forms of the religious life*. Free Press.

Guo, Y. (2018). *Tea culture development in Mae Salong, Chiang Rai Province* [Master's thesis, Chulalongkorn University]. Chulalongkorn University Digital Collections. https://digital.car.chula.ac.th/cgi/viewcontent.cgi?article=3635&context=chulaetd

Liu, J. C. Y. (2011). Between Classical and Popular: The Book of Tea and the Popularization of Tea-Drinking Culture in the Tang China. *Journal of Popular Culture, 44*(1), 114–133. https://doi.org/10.1111/j.1540-5931.2010.00822.x [In Chinese]

Malinowski, B. (1944). *A scientific theory of culture and other essays*. University of North Carolina Press. https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.5699/mode/2up

Nathalang, S. (2005). *Theories of folklore: Methodology for analyzing Thai folktales.* Chulalongkorn University Press. [In Thai]

Ohlendorf, H. (2025). Re-constructing "Chineseness" in the frontiers of statehood, memory, and territory: The Kuomintang communities of Northern Thailand. *Journal of Mekong Societies, 21*(2), 1–14. https://so03.tci-thaijo.org/index.php/mekongjournal/article/view/278202

Radcliffe-Brown, A. R. (1952). *Structure and function in primitive society*. Routledge & Kegan Paul.

Turner, V. (1969). *The ritual process: Structure and anti-structure*. Aldine Publishing.

Xiao, Y., Bao, Z., & Liu, C. (2020). The historical and cultural origins of Yunnan tea. *Chinese Language and Culture Journal, 8*(2), 1–15. https://so02.tci-thaijo.org/index.php/clcjn/article/view/244942 [In Chinese]

Jin, Y., Thanaporn, M., Boonluea, I., & Phuriwan, W. (2021). The construction of tea cultural identity in Hui folk literature. *Journal of Liberal Arts, Maejo University, 9*(2), 1–15. https://so03.tci-thaijo.org/index.php/liberalartsjournal/article/view/251183 [In Thai]